

3. Maailmavaateline alus

Oleme juba näinud, et euroerakond põhineb eri liikmesriikide maailmavaateliselt sarnaste erakondade koostööl. Nüüdisühiskonna põhilisi ideoloogiaid on uuritud juba ammu enne Euroopa Liidu kujunemist ning selle tulemusena sõnastatud erakonnaperekondade lähenemine aitab mõista erakondade koostöö sisulisi aluseid.

Erakonnaperekond on sarnase maailmavaatega erakondade rühm. See rühm võib olemas olla praktiliselt, ent ka vaid uurija üldistusena. Saksa teadlase Klaus von Beyme töödest tuntuks saanud erakonnaperekondade lähenemise kaudu vaadeldakse tavaliselt erakonnasüsteemi maailmavaatelistel dominantide muutumist.

Erakonna ideoloogia erineb filosoofilisest ideoloogia ideaaltüübist oma praktilise sihistatuse poolest: lähtudes teatud aatetraditsioonist, kohandatakse seda pidevalt ühiskonna hoiakutele ja poliitkonkurentsi vajadustele. Ideoloogia toimib paindlikus vastastikseoses teiste poliitika ja valitsemise mõjuritega nagu pragmaatilised hääletpüüdmine ja valitsusesoleku kaalutlused, erinevate ametkondade või eliidirühmade konkurents või lihtsalt edevus ja esinemisvajadus.

Erakonnaperekond hõlmab lähedase poliitjoonega erakondi, mille vaated üldjoontes sarnaselt muutuvad. Muutus võib ka tähendada aja jooksul vastasseisukohale liikumist. Nii olid veerand sajandit tagasi sotsiaaldemokraadid liidu suhtes ettevaatlikumad kui konservatiivid, täna aga on vastupidi. Siiski suudavad seisukohad poliitika piisavalt liigendada, valikuid eristada ja seeläbi nii antud perekonna kui poliitika üldiselt piisavalt köitvana hoida.

Tavaliselt tuuakse välja üheksa erakonnaperekonda:

- konservatiivsed erakonnad,
- sotsialistlikud ja sotsiaaldemokraatlikud erakonnad,
- liberaalsed ja radikaalsed erakonnad,
- kristlik-demokraatlikud erakonnad,
- rohelistes erakonnad,
- kommunistlikud erakonnad,
- maa- ehk agraarerakonnad,
- regionaalsed ja etnilised erakonnad,
- paremäärmuslikud erakonnad.

Täna on tugevaimad erakonnaperekonnad sotsialistid ja konservatiivid. Arvestatava ulatusega on veel liberaalid, kristlikud demokraadid, rohelised ja uusvasakpoolsed. Kõige levinumad on sotsialistid, keda on peaaegu kõigis riikides. Igas riigis on erakondi rohkem kui ühest perekonnast, mõnes 2-3, teises 6-7. Teatud perekonna esindaja puudumine sunnib teisi katma ka puuduva lüli ideoloogilisi eelistusi. Näiteks esindavad Saksa kristlikud demokraadid ka konservatiive, kellel puudub eraldi parlamendierakond.

Konservatiivsete erakondade arengulugu iseloomustab suur kirjusus. Kuni Teise maailmasõjani toetasid konservatiivid pigem aadli eesõigusi ning kuningavõimu ning olid demokraatia suhtes tõrjuvad, ehkki hiljem kohandusid moderniseerumisega suhteliselt paremini kui nende ajaloolised rivaalid liberaalid. Hääleõiguse laienemise suutsid üle elada, arendades välja paternalistliku sotsiaalkonservatismi ideoloogia. Viimastel kümnenditel on konservatiive tugevalt mõjutanud uskonservatismi ja laiemalt uusparempoolsuse esilekerkimine, mis seob konservatiivse rahvusriigikäsitluse ja ühiskonnaägemuse radikaalse turuorientatsiooniga, mis tähistab kompromissi paremliberaalidega ja loobumist konservatiivide ajaloolisest proteksionismipoliitikast. Konservatiivid on aga endiselt küllalt kirju perekond ning seega varieerub riigiti. Samuti on konservatiivid mitmetes riikides kristlik-demokraatlikes erakondades, seetõttu on nende kahe perekonna vahe tänaseks sisuliselt olematu.

Sotsialistlikud ja sotsiaaldemokraatlikud erakonnad kujunesid 19. sajandi lõpus tööliikumisest, mis võitles paremate elutingimuste ning vabama ja õiglasema ühiskonna eest ja kujunes kiiresti üheks demokraatliku poliitika dominandiks. Pikka aega iseloomustas sotsialistlike erakondade arengut suur sisemine kirjusus ning konkurents eraldunud tugevaima alavoolu, kommunistidega, kellest sotsialistide põhivoolu eristas rahumeelsete vahendite kasutamine ja lootus parlamendi kaudu ühiskonda reformida. Alates Teisest maailmasõjast on nad mänginud olulist rolli ka valitsustes, asudes aktiivselt **heaoluriiki** üles ehitama. Heaoluriigi kriisiga 1970. aastatel hakkas sotsiaaldemokraatia aga liberaliseeruma, väärtustades eneseostust ja -väljendust, vähemuste õigusi, kodanikeühiskonda ja aktiveerimisele suunatud riigivõimu. Neid sotsiaalliberalismiga väga lähedasi ideid kannab ka uus sotsiaaldemokraatia ehk **kolmas tee**.

Liberaalsete erakondade alguseks olid 18. sajandi kodanlaste rühmad, kes kaitsesid oma huve riigivõimu kontrollivate maaomanike suhtes ja nõudsid kodanikuõiguste tagamist. Neile

suhteliselt lähedal seisnud radikaalid olid massidemokraadid ja tavaliselt monarhia- ja kirikuvastased, eriti katoliiklikes maades. Peale 19. sajandi võidukäiku olid liberaalide algsed põhitaotlused suuresti saavutatud ja algas pikk mõõnaperiood. Ka nende valijaskond kuivas tööstusühiskonna arenedes kokku. Uus tõus tuli kahe erineva strateegiaga. Enamik erakondi keskendus vabaduse praktilisele kasutamisele ja liikus vasakule, **kujundades** sotsiaalliberalismi. Osa erakondi keskendus turumudeli edendamisele ja lähenes konservatiividele, millega tekkis **paremliberalism**. Üldjuhul on tänapäeva Euroopas üks liberaalne parlamendierakond, olgu siis sotsiaalliberaalne nagu Soomes või Taanis või paremliberaalne nagu Bulgaarias või Rumeenias. Oma erakonna puudumisel on sotsiaalliberaalid tavaliselt sotsiaaldemokraatlikus ja paremliberaalid konservatiivses erakonnas.

Kristlike demokraatide kõrgaeg tuli pärast Teist maailmasõda, mil näiteks Saksamaal ja Itaalias kujunesid kiriku toel välja sotsiaaldemokraatidele vastanduvad parementsentristlikud rahvaerakonnad. Kristlikud demokraadid rõhutavad ühiskonna terviklikkust ja solidaarsust ning soosivad heaoluriiki ja mõõdukat sotsiaal-majanduslikku ümberjagamist. See pakkus uue hingamise senisele konservatiivsele suunale ja enamik konservatiivse nimega erakondi toimib tänaseks suuresti kristlik-demokraatlikul platvormil. Heaks näiteks oli Isamaaliit enne Res Publicaga ühinemist. Uue vormina on esile kerkinud radikaalsed kristlikud väikeerakonnad, näiteks Põhjamaades.

Rohelised on tõusid esile 1970. aastatel koos kommunismi ja traditsioonilise sotsiaaldemokraatia kriisiga. Saanud alguse mitmesugustest kodanikualgatustest ja poolametkondlikest võrgustikest keskkonna kaitseks, on rohelised endiste vasakaktivistide liitumise ja sotsiaalliberaalse sõnumi tugevdamisega tõusnud Euroopas arvestavaks poliitiliseks jõuks, näiteks Saksamaal ja Soomes. Poliitilist mõju omab roheliste inimkeskne **sotsiaalökoloogiline** vool, mis lisaks keskkonnakaitsele rõhutab osalust, demokraatiat ja sallivust vähemuste suhtes. **Süvaökoloogiline** suund jääb pigem teoreetikute ja äärmuslaste pärusmaaks.

Kommunistid eraldusid sotsiaaldemokraatidest 20. sajandi alguses, püüdes jõuga võimu haarata. Eestis mäletatakse eredalt Nõukogude Liidus kommunismi ehitamise ebaõnnestunud kogemust, ent ka täna valitseb kommunistlik ainupartei näiteks rahvaarvult maailma suurimat riiki Hiinat. Lääne-Euroopa kommunistid loobusid 1970. aastatel vägivaldse revolutsiooni

taotlusest ja asusid koostööle teiste erakondadega. **Eurokommunismi** traditsioon on sotsialismileeri kokkuvarisemise järel arenenud sotsialistlikeks vasakerakondadeks, mis on olulisel kohal näiteks Itaalias ja Küprosel.

Agraar- ehk maaerakondade kõrgajad jäävad suure maarahvastiku ja põllumajanduse osakaaluga aastatesse. Kerkinud kiirelt esile 19. sajandi lõpul maainimeste vastukajana tööstusrevolutsioonile, hääbus või marginaliseerus enamik agraarparteisid Teise maailmasõja järel. Mõned neist suutsid omaks võtta laiema vaatenurga ja kujuneda tugevateks konservatiivseteks (Austraalia) või sotsiaalliberaalseteks (Soome) erakondadeks.

Regionaalsed ja etnilised erakonnad esindavad teatud piirkonna või rahvusrühma huve ning erinevad tugevalt riigiti. Nad on tavaliselt keskjõud, olgu siis vasakvarjundiga nagu Quebeci, Šoti, Walesi ja Läti rahvuserakonnad või paremvarjundiga nagu Flaami blokk Belgias.

Paremäärmuslike erakondade all mõeldakse tavaliselt vähemuste- ja välismaalastevastaseid jõude, ent siia kuuluvad ka natsinostalgilised, rassistlikud ja heaolušovinistlikud rühmitused. Nende toetuspõhja moodustavad konservatiivsed ja proteksionistlikud väikeettevõtjad ja töölised. Tegu on üldnimetajaga, mille all valitseb suur kirjusus, alates nostalgilistest Itaalia uusfašistidest, minnes edasi mõõdukalt välismaalastevastase Austria vabadusparteiga ning lõpetades heaolušovinistliku Taani eduerakonnaga.

Lühipilk. Erakonnaperekonnad Eestis. Eesti erakonnasüsteemi väljakujunemist on tugevalt mõjutanud Nõukogude aegne katkestus ning ühe perekonna – kommunistliku – ainuvalitsus. Ilmselt seetõttu on Eesti ka suhteliselt erandlik, omades täna kahte tugevat end **liberaalsena** määratlevat erakonda, kes kuuluvad ka rahvusvahelistesse võrgustikesse. Keskerakond on sotsiaalliberaalse suunitlusega, ent laiahaardeparteina kõikvõimalikke valijarühmi püüdev ja haarab osa potentsiaalseid sotsiaaldemokraatide toetajaid. Reformierakond on paremliberaalne tugeva konservatiivse varjundiga erakond tugeva haardega raha ja riigivõimu osas ning haarab osa potentsiaalseid konservatiivide toetajaid.

Ka **konservatiivid** on olnud suhteliselt tugevad, ent nende mõju on aja jooksul tugevalt kõikunud. Täna on suurim erakond uskukonservatiivne Isamaa ja Res Publica Liit (IRL). Lisaks tegutseb sotsiaalkonservatiivne Eestimaa Rahvaliit, mida on määratletud ka **maaerakonnana**. Samuti saab IRL-i, eeskätt üht tema eelkäijat, Isamaaliitu lugeda ka

kristlik-demokraatlikuks erakonnaks. Antud perekonda esindab veel Riigikogus esindamata Eesti Kristlikud Demokraadid.

Eesti **sotsiaaldemokraatia** on taasiseseisvusajal olnud nõrk, erinevalt sõdadevahelisest vabariigist. Paljude ühinemiste järel on Sotsiaaldemokraatlik Erakond tõusnud keskmise suurusega parlamendierakonnaks, teised arvestatavad jõud puuduvad. Ühtlasi on Eesti ja Läti ainsad Kesk- ja Ida-Euroopa riigid, kus ka sotsiaaldemokraatide rivaal, **kommunistlik** partei ei suutnud luua tugevat järglaserakonda. Eesti Vasakpartei on olnud vähetähtis.

Eesti **roheliste** erakondade areng on olnud hüplev, 2007-2011 Riigikogus oli väike roheline, pigem süvaökoloogiline saadikurühm olemas. Esinduseta on jäänud Eesti **paremäärmuslikud** erakonnad, ehkki enamik parem- ja keskerakondi flirdib oma programmides välismaalastevastasuse ja heaolušovinismiga. Samuti pole esile kerkinud ühtki jätkusuutlikku **piirkondlikku või etnilist** erakonda.